

АГРАРНІ ПРАВОВІДНОСИНИ: ПРИВАТНІ Й ПУБЛІЧНІ ЗАСАДИ

Однією з центральних категорій науки аграрного права виступають аграрні правовідносини, дослідження елементів структури яких та їх різновидів є одним з першочергових завдань науковців. Проте слід зазначити, що останнім часом у теорії права і в галузевих науках з'явилися наукові роботи, присвячені сферам приватного й публічного права, існуванню приватноправових і публічних засад у правовідносинах. З огляду на це вивчення останніх, вважаємо, має важливе як теоретичне, так і практичне значення. Для теорії аграрного права з'ясування виокремлення приватних і публічних засад аграрних правовідносин матиме значення для її збагачення й подальшого розвитку, уточнення сутності предмета правового регламентування аграрного права та його місця в національній правовій системі. Наявність зазначених засад дозволить поширювати на їх правове регулювання певні правові режими, в чому й полягає практична вагомість дослідження проблем теорії аграрних

правовідносин.

Зауважимо, що названа проблема порушувалася лише в окремих публікаціях [Див.: 2; 4-6]. У теорії аграрного права про поділ саме аграрних правовідносин на приватні й публічні, про виокремлення їх у цих правовідносинах поки що фактично не йшлося, тому дана стаття багато в чому закладає підвалини таких пошуків.

Мета даної статті – виділення приватноправових і публічних засад у сфері правовідносин, вирішення приватних і публічних правовідносин, виокремлення підстав їх розрізнення з наступним перенесенням отриманих результатів в царину правовідносин аграрних.

Поділ правовідносин на приватні й публічні, підкреслимо, є умовним, однак він може бути використаний, наприклад, як підстава поширення того чи іншого методу правового регулювання (імперативного чи диспозитивного) на певний вид суспільних відносин. Спробуємо охарактеризувати елементи складу право-

відносин залежно від наявності в них приватних і публічних засад. Як видається, ті чи інші правовідносини можуть бути віднесені до приватних або публічних лише в тому разі, якщо й елементи їх складу є приватноправовими чи публічно-правовими.

Спочатку щодо суб'єктів. У юридичній літературі зазначається, що їх вид (або статус) якраз і є однією з підстав такого поділу правовідносин. Відповідно до цього вирізняються відносини приватні, що виникають між юридично рівними суб'єктами (причому, фізичними особами) як елементами соціальної системи, і публічні, що складаються між суб'єктами соціальної системи (державою, фізичними і юридичними особами), які ґрунтуються на публічній підлеглості [1, с. 33].

Деяко іншої думки дотримується О.Х. Юлдашев, який стверджує, що приватні відносини виникають, по-перше, між суб'єктами приватними рівноправними, по-друге, між суб'єктами приватними й публічними, «якщо останні вступають у приватноправові відносини з відмовою від свого імунітету й суверенітету» [7, с. 76].

На думку В.Ф. Попондопуло, класифікація відносин на приватні й публічні має ґрунтуватися на сукупності їх ознак. Виокремлюючи приватні й публічні правовідносини, вчений застосовує такі

критерії, як (а) статус особи – приватні (фізичні, юридичні) або ж публічні особи (держава, її органи, юридичні особи), (б) вид інтересу, який вони мають за мету, і (в) метод правового регулювання таких відносин [2, с. 84].

На відміну від такої точки зору, О.І. Харитонова і Є.О. Харитонов переконують, що публічні правовідносини (як складник сфери публічного права) стосуються лише держави [4, с. 142]. Одну їх сторону можуть становити лише держава, її органи або особи, які є її фігурантами, а другу – державні органи, фізичні особи, організації тощо, підпорядковані владному суб'єктові [5, с. 63].

Можемо підсумувати, що статус суб'єктів правовідносин відіграє важливу роль у їх поділі на приватні й публічні. При цьому, вважаємо, перші виникають за участю приватних осіб (фізичних, юридичних), другі – за участю публічних органів (органів державної влади, органів місцевого самоврядування), юридичних осіб публічного права. Указані приватні й публічні особи у своїй діяльності розрізняються за своїм правовим статусом, порядком створення, інтересами, які вони мають на меті.

Що стосується наступного елемента складу правовідносин – їх об'єкта, то в юридичній літературі досліджень щодо нього

надзвичайно мало. Лише в окремих джерелах було висловлено думку, що «...об'єкт правовідносин, на відміну від суб'єкта, не може служити критерієм класифікації правових відносин як таких, що належать до сфери приватного чи публічного права» [4, с. 146]. Наведемо власні міркування на підтримку цієї позиції. Дійсно, різновид того чи іншого блага, з приводу якого виникає правовий зв'язок між певними суб'єктами, не має вирішального значення для виокремлення у правовідносинах приватних чи публічних елементів. Правові відносини між приватними особами, між публічними органами можуть виникати з приводу майна, земель, праці, управлінської діяльності та ін. Об'єкти правовідносин не несуть у собі приватних чи публічних засад, оскільки правові норми не можуть змінювати природних властивостей тих чи інших благ. Отже, різновиди і властивості цих об'єктів не можуть бути підставою ідентифікування останніх як приватні чи публічні.

Вирішальна роль у такому визначенні правовідносин належить суб'єктивним правам і юридичним обов'язкам. Причому публічні і приватні суб'єктивні права розрізняють за характером їх установлення або набуття, засобами і способами захисту тощо. У приватному праві і приватноправових відносинах, як

зазначається в деяких публікаціях, первинним є суб'єктивне право [4, с. 146, 148], у публічному праві і правовідносинах, де домінує публічний інтерес, перевага надається юридичному обов'язку [5, с. 66]. Ці висловлені думки можна було б визнати справедливими, однак в обох видах правовідносин, як видається, присутні як суб'єктивні права, так і юридичні обов'язки. Виокремити критерій, за яким їх слід відносити до царини приватних чи публічних, досить проблематично. Адже за своєю глибинною сутністю вони все одно становлять вид і міру можливої або необхідної поведінки певної особи. Висунення на перший план суб'єктивного права чи, навпаки, юридичного обов'язку є доволі умовним. Вести ж мову про характер їх установлення або набуття, засоби та способи захисту, ступінь свободи дій і значення волевиявлення суб'єктів для їх розмежування навряд чи доцільно, оскільки елементом складу правовідносин виступають самі суб'єктивні права та юридичні обов'язки, а не наведені умови їх виникнення й реалізації. Отже, суб'єктивні права та юридичні обов'язки не є достатньою підставою для розрізнення приватних і публічних правовідносин.

Щодо юридичних фактів у правовій літературі лише зазначається, що окремі їх види є

більш характерними для приватного, інші – для публічного права [6, с. 56, 57]. Звісно, укладення правочинів (договорів) є юридичним фактом, що опосередковує виникнення (зміну, припинення) переважно правовідносин, що належать до сфери приватного права. На відміну від цього, адміністративні акти викликають до життя відносини публічні. Проте за своїм змістом сутність юридичних фактів, що виступають підставою появи приватних або публічних правовідносин, залишається незмінною: це життєві обставини, з якими норми права пов'язують виникнення, зміну або ж припинення правових наслідків (правовідносин). Іншими словами, юридичні факти не можуть бути достатньою підставою поділу правовідносин на приватні й публічні.

Достатньою й необхідною підставою цього є різновид, статус їх учасників: приватні виникають між приватними особами, складаються лише за їх участю, для публічних притаманна наявність серед їх учасників публічних органів, юридичних осіб публічного права, які можуть вступати в такі правові зв'язки як з іншими подібними собі суб'єктами, так і з особами приватними. Отримані висновки щодо приватноправових і публічно-правових засад у правовідносинах будуть нами задіяні при характеристиці сутності аг-

рарних правовідносин.

Під аграрними правовідносинами нами пропонується розуміти врегульований нормами права (аграрного та інших галузей) комплекс суспільних відносин, що виникають між сільськогосподарськими товаровиробниками (суб'єктами аграрного господарювання), з одного боку, та іншими видами господарюючих суб'єктів, членами сільськогосподарських підприємств і їх найманими працівниками, органами державної влади й органами місцевого самоврядування – з другого, з приводу конкретних об'єктів (майна, земель, праці тощо) на підставі певних юридичних фактів. Ці відносини надають їх учасникам взаємозумовлені права й обов'язки у сфері сільськогосподарської й пов'язаної з нею діяльності [3, с. 76, 77]. Розглянемо, які ж із названих елементів складу аграрних правовідносин містять у собі приватноправові або ж публічно-правові засади.

Передусім щодо їх суб'єктів. З урахування результатів, отриманих раніше, всіх названих вище суб'єктів аграрних правовідносин можемо поділити на (а) приватних осіб і (б) публічні органи, юридичні особи публічного права. До першої групи належить переважна більшість названих суб'єктів: сільськогосподарські підприємства (за винятком державних і комунальних), їх члени й наймані

працівники, суб'єкти господарювання несільськогосподарського профілю тощо. Другу групу становлять органи державної влади й органи місцевого самоврядування, державні й комунальні (у тому числі сільськогосподарські) підприємства.

Щодо можливості віднесення тих чи інших з названих об'єктів до царини приватного або ж публічного права відмітимо наступне. Звичайно, можна сказати, що окремі з указаних об'єктів належать виключно до приватноправових відносин (приміром, праця найманих працівників сільгосп-підприємств, майнові частки (паї)). З приводу ж інших об'єктів правові зв'язки можуть виникати за участю як публічних органів, юридичних осіб публічного права (публічно-правові відносини), так і виключно приватних осіб. Але ознаки цих об'єктів (можливість виступати об'єктами переважно приватноправових або ж публічно-правових відносин) самі по собі не змінюють їх властивостей, оскільки незалежно від виду правовідносин вони залишаються, наприклад, земельними ділянками, майном, земельними частками (паями) тощо. Інакше кажучи, ми ще раз доходимо висновку, що розглядувані об'єкти та їх ознаки не можуть бути підставою розрізнення приватноправових і публічно-правових правовідносин.

Сутність суб'єктивних аграр-

них прав і юридичних аграрних обов'язків підтверджує висловлену раніше тезу, що їх внутрішній зміст не впливає на ідентифікування аграрних правовідносин як приватноправових або ж публічно-правових, адже їх зміст не містить у собі ні приватних, ні публічних засад.

Окремі з підстав виникнення (зміни, припинення) аграрних правовідносин притаманні сфері внутрішніх, приватноправових аграрних правовідносин (укладення аграрно-правових договорів, виникнення членства особи в сільськогосподарському підприємстві, припинення зобов'язання тощо). Інші ж більш властиві для правовідносин з наявністю публічних елементів. Зокрема, йдеться про прийняття відповідних нормативно-правових актів. Однак за своїм змістом сутність юридичних фактів, що виступають підставою зародження приватноправових або ж публічно-правових аграрних правовідносин, залишається незмінною: це життєві обставини, з якими норми права пов'язують виникнення, зміну або ж припинення правових наслідків.

Спираючись на викладене, можемо зробити наступні висновки. На ідентифікування правовідносин як приватно-правові або ж, навпаки, публічноправові впливає сутність, статус їх суб'єктів (учасників). Приватні

правовідносини складаються за участю приватних осіб (фізичних, юридичних), а публічні – за участю публічних органів (органів державної влади, органів місцевого самоврядування), юридичних осіб публічного права. Інші елементи структури правовідносин не мають у собі ані приватноправового, ані публічно-правового змісту. Аналогічно вирішальне значення для розмежування приватних і публічних аграрних правовідносин має лише статус та особливості їх суб'єктів (учасників). Причому в таких правовідносинах можуть одночасно брати участь приватні особи й

публічні органи, юридичні особи публічного права. Звідси логічно стверджувати, що аграрні правовідносини становлять собою комплекс приватноправових і публічно-правових відносин, тому їх можна охарактеризувати ще як приватно-публічні.

Перспективою подальших наукових розвідок у напрямку порушених питань цієї проблеми може бути використання отриманих результатів у майбутніх дослідженнях, а також вивчення співвідношення приватних і публічних засад в аграрних правовідносинах, їх впливу на зміст предмета аграрного права.

Список літератури: 1. Калужний Р., Крупчан О. Взаємозв'язок приватного та публічного в цивільному та адміністративному праві України // Юрид. Україна. – 2006. – № 10. – С. 31-39. 2. Попондопуло В. Ф. Система общественных отношений и их правовые формы (к вопросу о системе права) // Известия вузов: Правоведение. – 2002. – № 4. – С. 78-101. 3. Уркевич В. Ю. До питання про визначення поняття «аграрні правовідносини» // Пробл. законності: Респ. міжвідом. наук. зб. / Відп. ред. В. Я. Тацій. – Х.: Нац. юрид. акад. України, 2005. – Вип. 76. – С. 72-77. 4. Харитонов О. І., Харитонов Є. О. Приватне і публічне право та деякі аспекти теорії правовідносин // Пробл. законності: Респ. міжвідом. наук. зб. / Відп. ред. В. Я. Тацій. – Х.: Нац. юрид. акад. України, 2002. – Вип. 53. – С. 142-149. 5. Харитонов Є., Харитонов О. Структура правового відношення з погляду дихотомії: приватне право – публічне право // Наук. праці Одес. нац. юрид. акад.: В 2-х т. – Т. 2 / Голов. ред. С. В. Ківалов. – О.: Юрид. літ., 2003. – С. 61-69. 6. Харитонов Є., Харитонов О. Юридичні факти як категорія приватного та публічного права // Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні: Матер. IX регіон. наук.-практ. конф. 13-14 лют. 2003 р. – Львів: Юрид. фак. Львів. нац. ун-ту, 2003. – С. 55-57. 7. Юлдашев О. Х. До проблеми методологічного забезпечення приватного права // Методологія приватного права: Зб. наук. пр. (за матер. наук.-теорет. конф., м. Київ, 30 трав. 2003 р.) / Голова редкол. О. Д. Крупчан. – К.: Юрінком Інтер, 2003. – С. 73-85.

Надійшла до редакції 07.03.2008 р.